

לא רוצים לישון - רוצים להשתגע

אורי בנימין

(רבעון לכלכלה 108, מרץ 1981)

א. שמחה ארליך

על רקע של משק רדום בפעילותו הכלכלית (באמצעות ריסון רכיבי ההשקעה והייבוא הביטחוני) והאטה באינפלציה (שמקורה במלחמת יום הכיפורים ומאורעותיה) מונה שר אוצר חדש למדינת ישראל, הראשון למניין שלאחר בחירות מאי - 1977. הסטגנציה הכלכלית, שסימניה: ריסון הוצאות הממשלה, האטת הצמיחה, שיפור עקבי במאזן התשלומים, הכנסת רפורמה במס הישיר (ועדת בן-שחר) והטלת מס ערך מוסף, שררה במשק.

בטרם הבשילו כהלכה התהליכים המבוקשים על ידי המדיניות: הקטנת נטל החובות; שיפור מאזן התשלומים; האטת האינפלציה וייצוב מערכת המס, וכבר ננקטה מדיניות כלכלית נמרצת - לחידוש הצמיחה. במרכזה הליברליזציה, אשר מרכיביה הם: ביטול הפיקוח על המטבע; ביטול תמריצי-ייצוא והיטלי-ייבוא; ופיחות גדול. מאחר שלא ננקטה במקביל מדיניות פיסקלית ומוניטרית מרסנת, זכה המשק הישראלי בפיחות דה-לוקס נוסף. מה גם שלא נמצא פתרון לבעיה היסודית במאזן התשלומים, כלומר שעל כל דולר ייצוא מתקבל דולר כמתנה או כהלוואה, ועל ידי ביטול תמריצי ייצוא והיטלי ייבוא נחשף הייצואן לתחרות עם הצע הדולרים של מקבלי המתנות וההלוואות. ביטול הפיקוח גם הפך את הדולר למטבע מתחרה ללירה ולאיגרת החוב הצמודה, כנכס פיננסי.

לפתרון הבעיות המיידיות שנוצרו עם הליברליזציה, הופעל מנגנון אשר "נעל" אוטומטית את התהליך האינפלציוני. לתימרוץ הייצוא הועלה שער הדולר, לתימרוץ החסכון הועלתה התשואה לאג"ח מעבר לעליית שער הדולר, למניעת אפליית הכנסות משכר לעומת הכנסות מנכסים פיננסיים הועלה שכר העבודה, למניעת הפסדי יצואנים הועלה הדולר וחוזר חלילה.

כתוצאה מהפיחות התעורר המשק - **כסהרורי**, וזאת משום שהשקעותיו בעבר קטנו (במיוחד בדיוור) - ונמצא, כי זרמי הכספים **גדולים** מזרמי הסחורות והשירותים. דבר אשר החל מתבטא בתהליך אינפלציוני מהיר אשר תוגבר על ידי המנגנון האוטומטי. או במינוח פופוליסטי - **יותר כסף רודף אחרי פחות סחורות**.

ב. יגאל הורביץ

בשלב זה מונה שר אוצר חדש - השני למניין, אשר ניסה ל"הרדים" את המשק חזרה. סיסמאותיו אשר ביטאו את רצונו, מחשבותיו, ומדיניותו היו: **"איך לי"**; **"משוגעים - רדו מהגג"**; **"שימרו על הלירה"**; **"מה שלא נחסום היום בטוריות - מחר גם בולדוזרים לא יספיקו"**, אך התשובה שהוא זכה כמענה למעשיו מעמו ושריו: **לא רוצים לישון - רוצים להשתגע!"**

ככל שקיצו בהתחייבויותיו הראליות של תקציב המדינה (שכר, וקניות) כן התרבו התחייבויותיו הנומינליות (תשלומי העברה, וחובות). את הסובסידיות למוצרי-יסוד הוא הקטין לא לפני שחזק את מנגנון ההצמדה. וכך הזרמה של הממשלה הפכה לנכסים פיננסיים שתפחו עם עלייתה של האינפלציה, ולספיגת ההזרמה שיכללו את תנאי אג"ח ופת"מ ונעלו סופית את מנגנון ההצמדה.

על אף שההשקעות במשק ירדו, עדיין זיהו השקעות בנכסים פיננסיים חסיני-אינפלציה כחסכון, בעוד שפרמיית המרתם לנכסים נזילים היתה שולית, ולהוסיף מבוכה ומהומה - הלירה בשקל הוחלפה.

ג. יורם ארידור

בשלב זה מונה שר אוצר חדש - השלישי במניין. ותחת הסיסמה של "כלכלה נכונה" - הוא אמר לעם: אתם רוצים להשתגע? - בבקשה! והגיש כל טוב במחירי הפתעה. אך על כך כבר סאיי (Say) אמר: "ההיצע יוצר את הביקוש" או בצורה פופוליסטית "עם האוכל בא התאבון". והשר מהר ימצא שאין לו במה להשביע את תאבון נתיניו. ובכמה תעלה האינפלציה כתוצאה מכלכלה "נכונה" מותנה בכמה כסף צריך לשפוך על מנת לרצות את העם. ■

הקופה פתוחה - והיז רושמת

אורי בנימין

(רבעון לכלכלה 110-111, נובמבר 1981)

בכמה תעלה האינפלציה כתוצאה מכלכלה "נכונה" מותנה בכמה כסף צריך לשפוך על מנת לרצות את העם, כמה כסף נשפך זאת כבר יודעים (9 מיליארד עד הכתיבה) אך בכמה תעלה האינפלציה זאת עדיין אין יודעים, (מלבד השוטים). כל עוד הקופה פתוחה - היז רושמת (ומפרסמת אחת לחודש).

כמה פתטי להיות אזרח במדינה אשר בה באינפלציה נלחמים באמצעות הדפסת כסף ובהדפסת כסף באמצעות הורדת מסים, קוראים לזה כלכלת צד-הצע. בנק ישראל והאוצר מתדיינים על ההגדרה הנכונה של הכסף ועל המשתנה הרלוונטי לפיקוח והכוונת המשק, והאזרח רץ בשווקים ומחפש עוגן הצלה לכספו.

מניות עולות מעבר לערכן הריאלי, אג"ח נפדות בכסף ללא ערך רק כדי לשוב ולקנותם מחדש. פת"מ מוחזק כמט"ח ביד (סליחה בבנק), אך ערכם של פיקדונות פת"מ במט"ח עולה מעבר לכמות המט"ח במדינה, ולכן פת"מ הם כאג"ח עם האשליה של מט"ח. ובפרפרזה כלכלית לדברי עליזה בארץ הפלאות ייאמר כי חייבים לזרוק הכסף כדי לשמרו, זהו פרדוקס האינפלציה המבטא מציאות נוסח ישראל 1981.

התמוטטות תקציב מדינה מלווה בחובות כבדים, הן כלפי חוץ והן כלפי פנים. חקלאים פושטי-יד (למשלה) ורגל (לבנקים), ספסרי אויר ונייר לצד תעשיינים מתרוששים, ויכוחים על שטחי כיבוש בעלי משמעות כלכלית מלווה בשיעורי אינפלציה גבוהים, חילופי שרי-אוצר תכופים ומבוכה מדעית לתרופה הנכונה, כל זה מזכיר "קצת" משהו - וזה מפחיד!

איך זה עובד, מה הוא הפטנט המחזיק את גלגל התנופה האדיר הזה ומניעו קדימה (או שמא זה אחורה)?

- אבטלה סמויה הממונת על ידי "גשם נדבות". ייתכן שלו הסמוי היה הופך לגלוי, והנדיבות להתחשבנות, היה היום אותו התוצר עם הרבה פחות אינפלציה. ופחות אינפלציה עם הרבה יותר תוצר מחר. אין זו

מחלוקת בין סוציאליזם-דמוקרטי נוסח מערך לבין סוציאליזם-לאומני נוסח ליכוד, זה ויכוח בין כלכלה לבין כלכלה "נכונה".

אבטלה זה לא נעים - אך לא נורא, התמוטטות חברה היא לא נעימה - ובהחלט נוראה! כלכלת ישראל ניצבת היום בפני מצב אשר בו אי-הפיכת הסמוי לגלוי יביא במהרה לשיעבוד מדיני לנדבן או לחורבנה החברתי-פוליטי של המדינה. כי בהיפתח - הפירצה האינפלציונית, (המאופיינת על ידי מצב אשר בו בלתי ניתן לכסות הוצאות הממשלה שגזורות על-פי חוזים או חוקים באמצעות מיסים ומלוות **ללא** התכשיות לאחת מהתחייבויות אלו) נשפך הכסף כמים, והמשמעת הכלכלית המארגנת את החברה לידי מערכת רציונאלית באמצעות מערכת שערי חליפין ומידה - מתפרקת.

המדיניות של עד טיפת הדמים האחרונה (אשר ניצני הפשרתה נראים באופק) הרסנית בכלכלה כשם שהיא הרסנית במלחמה. על הממשלה להחליט באיזה סוג של התחייבויות אין היא יכולה לעמוד, וזאת על מנת לסגור את הפרצה האינפלציונית - **ומייד!** הניסיון לסגור את ברזי הקופה ולא לחתום הסכמים אד-הוק, הנו קצר-טווח בתבונה, בתרופה ובזמן.

כאשר שיעורי התחלופה **משתבשים** בכלכלה, הם גם משתבשים בחברה. כאשר בעבור בקבוק משקה קל ניתן לרכוש שלוש כיכרות לחם זה גם שיעור התחלופה הקיים בחברה בין פוליטיקאי לאנשי מדע וכלכלה - **בהתאמה**. ואין זה מקרה שכנגד הרופאים ניצב חוק ניתוחי-מתים, כנגד הארכיאולוגים קברי מתים, כנגד הפיזיקאים אנרגיה "חדשה" וכנגד הכלכלנים כלכלה "נכונה". ■

בועות: חידושים בכלכלה

אורי בנימין

(רבעון לכלכלה 115, דצמבר 1982)

כאשר עבור בקבוק-תסס ניתן לרכוש 6 כיכרות לחם (3 לפני שנה), זה גם שיעור-התחלופה בין פוליטיקאי לאנשי מדע וכלכלה - בהתאמה; ומה הפלא שהפוליטיקאי מאוהב בבועות. הדיון באותה בועה אינפלציונית אשר שר האוצר יורם ארידור ויועציו מגלים, כחידוש ולוחמים בה - והעם אינו מבחין בה אך מרגיש אותה, מזכיר את הויכוח על מספר המלאכים היכולים לשבת על חודה של מחט. לזה מצטרפת עתה השאלה, האם בועה יכולה להתייצב על חודה של סיכה?

מוצבים כנגד הפיסיקאים אנרגיה "חדשה" (המצאת המנורה של יעקב מרידור) וכנגד הכלכלנים כלכלה "נכונה". ניחא מה שהם עושים למדע - **אך מה הם עושים לשפה!?!** - זה המהפך האמיתי, לא "הידע הוא כוח" אלא "הכוח הוא יידע". מאז ימי ליסנקו בברה"מ עוד לא נשמעה כזאת.

והנה, אבי הכלכלה "הנכונה" הוזמן להרצות לפני האגודה הישראלית לכלכלה. יש דמגוגיה לעם ושמה כלכלה "נכונה", ויש דמגוגיה למדע ושמה כלכלת "הבועה" (מימון סיבובי בשפה נקייה). כבוד השר - תפסיק להדפיס כסף! זאת **כל** התורה, ואותה יאמרו לך **כל** מקבלי פרס-נובל לכלכלה. גם אתה תקבל פרס-נובל (אפילו בכלכלה) אם תמצא דרך להוריד אינפלציה ללא אבטלה. כיצד למנוע אבטלה עם אינפלציה

כבר גילו לפניך. במדע נהוג להתווכח על מה שאין יודעים ולא על מה שידועים, (והמבוכה אינה בחזקת רשיון להמציא בועות). וזאת יודעים, כי באמצעות הדפסת כסף או מלווה למימון סובסידיות ותיסוף מט"ח לא מורידים אינפלציה - אפילו אם זוכים על ידי כך בבחירות, וגם זאת יודעים, שמלחמה באינפלציה מביאה לאבטלה (סמויה או גלויה) כגורם או כתוצאה. וכל אחוז אבטלה שהנך חוסך היום (ובמציאות אינך חוסך אלא **מייצא** מובטלים) תקבל מחר כפליים.

יורם ארידור מצטט את גילברייט [מספרים כי כאשר שמע זאת רץ לבית הדפוס והוסיף almost לכותרת ספרו עם סלינגר: Galbraith "Economics for (Almost) Everybody"], והוא זה אשר אמר כי אינפלציה היא **מודד** לכישלונה של ממשלה - ולמשלתך הציון גבוה. הוא זה הטוען כי תיסוף השטרלינג ב-1926 באנגליה הוא מהשגיאות הגדולות ביותר אשר זוהו אי-פעם כמעשה של פוליטיקאי (וינסטון צ'רצ'יל) בתחום הכלכלי. אך **אתה** הוא זה שבמדיניותך הכלכלית, בתירוץ של כלכלה "נכונה" אתמול וכלכלת "בועה" היום, מבצע **בדיוק** אותה שגיאה.

דוח-שיח מדומה

השר אומר: "צריך להבין שעל כלכלה דמוקרטית ועל כלכלה טוטליטארית חלים חוקים כלכליים שונים."

ואני משיב: "לא החוקים הכלכליים שונים, אלא כללי המשחק הפוליטיים שונים. היטלר ורוזוולט עשו אותו הדבר בכלכלה, אך לא בפוליטיקה."

השר: "אין תרופת פלא אחת, אין מרשם קסמים."

ואני: "יש - הכלכלה "הנכונה"."

השר: "כשיעלה מחיר השמן יעלה מוכר הפלפל את מחירו באותו שיעור."

ואני: "זה יקרה רק בתנאי של עודפי-ביקוש, אשר אתה (כשליט) יוצר, ובמדיניותך **מותנה** כוחו לגלגל הלאה את מלוא ההתייכרות, **וככל שעודף הביקוש גדול - כן יגדל כוחו**."

השר: "...מוכרחה להיות בלימה מתונה...".

ואני: "נכון, אך עד כמה מתון זה מתון? זאת השאלה! תשאל את קודמך למניין. הבלימה של ארליך הרשימה רק את חיציה השבורים של הפרסומת, הבלימה של הורביץ הורידה את האינפלציה מ-131% ל-117% (ממוצע לממוצע)."

השר לכלכלנים: "הצעתי את תשובתי, תנו לי אחרת, אך אם לאו - קבלו את תשובתי."

ואני: "תשובתך **אינה** תשובה, אתמול הצעת לרבע את המעגל והיום אתה מציע לעגל את המרובע. תשובות אחרות תמצא בספרות למכביר: שמידט, תצ'ר, ריגן ומיטרן. רבינוביץ והורביץ ז"ל מצאו אותה ובחרו **באחת** מהן - לפי השקפתם הפוליטית."

השאלה האמיתית הממתנה לתשובה היא: כיצד **תומרן** המשק לכך **שבהכרח** מדפיסים בו כסף? ולא מנין האינפלציה? (זאת יודעים). לכך יש תשובה: ראשיתה במלחמת יום הכיפורים - בימי שלוט המערך. אחריתה בדיבורים על "אדמה חרוכה" ובמעשים של "אימפריה", בדיבורים של שלום ובמעשים של מלחמה, בדיבורים על כלכלה "נכונה" - ובמעשים "המיטיבים" עם העם - בימי הליכוד. ■

להביט למציאות בפנים

אורי בנימין

(רבעון לכלכלה 121, יולי 1984)

מרום האינפלציה והר החובות, משטף ההוצאות ודלות ההכנסות, מזעם הפיכחון וחרפת הבושה, חייבים למצוא העוז לתמורה בטרם מאוחר. צריך להפסיק לדבר על חידוש הצמיחה, ולהשלות את העם שאכן זה אפשר. יש להעלות מסים חזק ולהוריד הוצאות - יותר חזק.

ימי "האימפריה" הולכים וחולפים, גם הכלכלה "הנכונה" כבר צלקת בלבד, ורק שרידי המלחמה (העצובה) עדיין מלחכים בבשר החי. הקופה ריקה והחובות תופחים, הצמיחה שוקעת והאינפלציה פורחת.

הממשלה דומה לאותו קבצן אשר ישלם חובותיו, רק אם תלווה לו הסכום הדרוש לכך. (קוראים לזה אמון הציבור, מיחזור החוב...). עדיף להשקיע הכסף במשק ישר, מלהלוות לממשלה השולחת כסף חזרה כדמי הצבעה. כי משק שאינו צומח אינו מסוגל לשלם תשואה לחובותיו, והבטחות פוליטיות הן מילים של חינם. הפת"מ הם הדוגמה: פדיונם מותנה ביכולת הממשלה לעקורם מהפיחות הנדרש - כלומר מערכם.

צריך לוותר על הנדבה - מארה"ב, ועל הסובסידיה מהממשלה. כי הנדבה מנוונת והסובסידיה מעוותת. אין כנראה ברירה, נעבור אבטלה ומשבר בצמיחה, אך השורש (המשק) יהיה חזק ומסועף והנוף (העם) בריא ורענן. ובפעם הבאה כשנשמע על מבשרי גאולה בכלכלה נדע שמקומם במרכז המפלגה ולא באוצר המדינה.

יש אומרים: נעשה תכנית הבנויה ממספרים יפים וחוקים מתוחכמים, יוצרו ציפיות אשר יחוללו תמורות. ציפיות הן חשובות אך לבדן לא ישנו מגמות. וחוק נגד הדפסת כסף כחוק נגד ירידת גשם; והרי המחוקק הוא המדפיס, והמדפיס מחוקק!

זה נכון ש"מי שאינו מתכנן סופו שמפקח", אך על זאת היו צריכים לחשוב לפני שפתחו הקופה וזרקו המפתח. כי מה ש"מיטיבים" אחדים מסוגלים לעולל, גם הרבה "יגאלים" לא יוכלו לתקן. ■

שלוש שגיאות

אורי בנימין

(רבעון לכלכלה 140, אפריל 1989)

ישראל בת ארבעים והיא חנוקה בחובות פנים וחוץ. שווקי העבודה וההון אינם מתפקדים כראוי, הפוליטיקה חדרה למשרדים ולסדנאות, לבתי החרושת ולאולפנות והתרדמה הכללית פושטת אט אט בכל חלקה טובה. מה הפלא שהדת - אם המצוקה - מרימה ראשה. כך מתעוררים אזרחי "המובלעת הכי חזקה במזרח התיכון", מידי שנתיים-שלוש, ומתבשרים כי "המצב הכלכלי קשה". על רקע זה ברצוני להצביע על שלוש שגיאות אשר היו כ"נומה נומה עמי, מנהיגך הלכו לעבודה, יביאו לך מתנה".

1. הצמדת חובות למדד

ב-1979 קיבלה ממשלת ישראל החלטה שגויה בעניין חוסר הסימטרייה בשוק ההון, קרי, ההפרש בין מה שהממשלה משלמת על חובה לבין מה שהיא גובה מהחייבים לה. הממשלה החליטה להצמיד את ההלוואות שהיא נותנת במקביל להצמדת החסכונות שהיא מקבלת. החלטה זו הייתה שגויה. הממשלה חייבת לשלם על החסכונות המופקדים בקופתה **פחות** מהתשואה המשתלמת על ההשקעות שהלוואותיה מאפשרות. או במינוח ברור וכוללני יותר, התשואה לחסכון חייבת להיות שווה לשיעור הצמיחה של המשק. היינו, לא רק את השכר יש להצמיד לפיריון אלא גם את הריבית על החסכון.

מה שקרה בפועל הוא שהממשלה משלמת את התשואה הגבוהה ביותר במשק על החסכון, אולם החסכון אינו מושקע בפיתוח והשקעה אלא ממוחזר או מוכנס לתקציב השוטף של הממשלה. למה הדבר דומה לאיכר החוסך גרעיניו לזריעת השנה הבאה אך לא מונע ריקבונם בעת אכסונם. קיינס קרא לזאת "טיפות הדולפות בין הכוס לשפתיים". החוב הפנימי הופך אט אט ל"מניות בנקאיות" בקנה מידה גדול. תקציב המדינה מתכווץ בבריאות, בחינוך, בביטחון ובאדמיניסטרציה לשם הפניית כספים לגיבוי החוב. אם לא דאגת שכספך יושקע, לא מובטח כי הוא יוחזר.

2. הימנעות מהסדר חובות בתכנית 1985

כפועל יוצא מהשגיאה הראשונה, ולא רק בגללה, ובעזרת תקציב גרעוני, שנחשב כלא אינפלציוני על-ידי מי שמרבים לצטט את צ'רצ'יל וגילברייט, נאלצה הממשלה לבצע תכנית חירום ב-1985. עיקרי התכנית: איזון תקציבי, ריסון מוניטרי ומחיקת אפסים, שחיקת שכר ופיקוח מחירים, פיחות השער וקיבועו. זה היה הזמן וזאת הייתה ההזדמנות לבצע טיפול שורש בבעיית החוב הלאומי: חוב האזרחים לממשלה, הממשלה לאזרחים והאזרחים לאזרחים. סדרי גודל החוב גדולים מכדי להשאירם בלתי מטופלים בתכנית בלימה מהסוג של 1985, או בתכנית ייצוב וצמיחה נוסח 1989. היעדר טיפול בחובות יקעקע כל תכנית כלכלית. מוצע על כן כי הממשלה תיקח על עצמה את מרבית חובות המשק היצרני על-מנת לשחררו מכבליו, ובמקביל תשתחרר מחובותיה כלפי אזרחיה, באמצעות הסדרי חוב חדשים.

3. תיסוף שער החליפין

משק המייבא הון זר מבחוץ, שתקציבו גרעוני ומתרחשים בו הדפסת כסף, עליית מחירים וקיפאון בתוצר, אינו יכול להרשות לעצמו את המותרות של קיבוע שער החליפין כ"עוגן מוניטרי". הוא צריך להשתמש בשער החליפין ככלי במדיניות הכלכלית.

הבעיה של גרירת אינפלציה כתוצאה מפחותים אינה שער חליפין משתנה, אלא חולשה פוליטית. המגמה לרצות חלקים באוכלוסייה לבל ייפגעו מהפחות היא שורש הרע. למה הדבר דומה? לגנרל המבטיח לחייליו לכבוש את העיר ולחלק את שללה, וכדי להמריצם לקרב הוא מבטיח שלא יפלו חלל.

שער חליפין הוא מחיר המבטא יחסי כוחות כלכליים בין שתי כלכלות. המקבע אותו אינו גורם לכלכלות להשתנות לטובתו, אלא מעלים אינפורמציה כלכלית חשובה משיקוליו הכלכליים. גורלן של רוסיה שלאחר המהפכה, אנגליה ב-1926 וישראל ב-1983 ו-1988 מעיד כיצד השימוש בשער החליפין כ"עוגן מוניטרי" למערכת כלכלית מקורו בעיוורון.

שער החליפין חייב להגיב על גירעון והדפסת כסף שבעקבותיו, בתנאים כאלה הוא אינו יכול ואינו אמור להיות יציב. באין גירעון בתקציב הממשלה גם שער החליפין יהיה יציב. ■